

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИ БОСҚИЧИДА ЁШЛАРНИНГ МАЪНАВИЙ ВА МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТИВОР ВАЗИФАЛАРИ

Миршод Нўмонович Ҳасанов

Тошкент давлат транспорт университети, “Ижтимоий фанлар” кафедраси

мустақил тадқиқотчиси

mirshodhasanov02@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Юртимиз келажаги ёш авлодлар қўлида экан, уларни ҳар томонлама етук, инсонпарвар, жамият ва табиат олдида масъулиятли шахслар этиб тарбиялаш энг устувор мақсадларимиздан биридир. Бугунги кунда мамлакатимизда амалга оширилаётган улкан ислохотларнинг замирида “Миллий тикланишдан миллий юксалиш сари” деган ҳаётий ғоя турибди. Миллий юксалиш фақатгина маънавий соҳада эмас, балки демократик жамият ва ҳуқуқий давлат, фаровон ва тинч-осуда ҳаёт, иқтисодий жихатдан барқарорлик каби ҳаётимизнинг барча соҳаларини тараққий эттиришни кўзда тутди. Бу жараёнлар давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёевнинг ташаббуси асосида илгари сурилган Ўзбекистонни янада ривожлантиришнинг 2017-2021 йилларга мўлжалланган ҳаракатлар стратегияси, узоқ муддатли 2030 йилга қадар мўлжалланган тараққийёт концепциясида ўз аксини топмоқда. Айниқса, “Рақамли иқтисодиёт-2030”, таълим тизимини тараққий эттиришнинг 2030 йилга қадар мўлжалланган концепцияси ва бошқалар бунинг яққол намоён этмоқда.

Калит сўзлар: Янги Ўзбекистон, тараққийёт, маънавият, маданият, юксалиш, ёшлар, вазифалар.

КИРИШ

Ҳар бир жамият ва давлатнинг тараққийётини, уни амалга оширишга қаратилган стратегик дастур ёки концепциялар бўлмасин уларнинг барчасини амалга оширувчи куч бу инсон омилидир. Бунда бу омилнинг маънавий-руҳий, иқтисодий-ҳуқуқий, жисмоний жихатдан қўллаб-қувватланиши ва унинг имкониятлари ҳар томонлама кафолатланиши муҳим шарт ҳисобланади. Хусусан, шахс маънавий маданияти ўз ўрнида инсоннинг ҳам маънан, ҳам жисмонан ва моддий жихатдан юксалишини таъминловчи муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Бу борада маънавий маданият жамиятнинг барча соҳалари ва тармоқларини

ривожлантиришга ҳисса қўшиш билан бирга улардан маънавий куч олади, ижобий маънода таъсирланади. Масалан, жамиятнинг бадиий соҳаси интеллектуал муаммоларни функционал равишда ҳал қиладиган маданиятнинг ихтисослашган соҳаларидан биридир. Санъат маданияти унинг муваффақиятли ишлашини таъминлайдиган барча жараёнларни ўз ичига олади. Дунёга эстетик муносабат жамият ҳаётининг ҳар қандай соҳасидаги бадиий фаолият учун зарур шартдир. Аслида, бадиий маданият ҳаёлий воқеликлар дунёсини лойиҳалаштиради, бунда одамлар эътиборини маънавий маданиятнинг ушбу мавзуда актуал бўлган ахлоқий, эстетик ва бошқа муаммоларга қаратадилар. Жамиятнинг маънавий ҳаётини таҳлил қилиш ҳозирги пайтда фалсафанинг энг муҳим муаммоларидан биридир. Бундан ташқари инсон биотизимини интеллектуал билиш, унинг ишлаши, ҳимояси ва сақланиши маънавий маданиятнинг турли шакллари орқали маънавий маданиятнинг тиббий соҳасидаги энг муҳим вазифалардир. Жисмоний ва маънавий маданиятнинг шакллари инсоннинг маданиятда қабул қилинган меъёрлар, кадриятлар ва талабларга эга бўлган қобилиятларини шакллантириш, ривожлантириш ва улардан фойдаланиш билан боғлиқ инсон фаолиятини тартибга солади. Шахс жисмоний маданиятининг маънавий кадриятларига ҳар томонлама жисмоний ривожланиш соҳасидаги махсус билимлар, жисмоний баркамоллик ғоялари, уларга қандай эришиш мумкинлиги ҳақидаги ғоялар, муайян спорт турларининг хусусиятлари, унинг тарихи, ривожланиш истиқболлари ва бошқалар киради. Жисмоний маданият - бу иқтисодиёт, экология, сиёсий бошқарув, тиббиёт, педагогика, санъат маданияти, фан билан чамбарчас боғлиқ бўлган ижтимоий ҳодисадир.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Сотсиологлар томонидан анъанавий равишда жамиятни тўртта катта соҳага - иқтисодий, ижтимоий, сиёсий ва маънавий соҳаларга бўлиб тадқиқ қилинади. Ижтимоий соҳа одамларнинг этник жамоалари (уруғ, қабила, халқ, миллат ва бошқалар), турли табақалар - хизматчилар, деҳқонлар ва бошқа ижтимоий гуруҳлар билан ифодаланади. Сиёсий соҳа ҳокимият тузилмаларини (давлат, сиёсий партиялар, сиёсий ташкилотлар ва ҳаракатлар ва бошқалар) қамраб олади. Маънавий соҳага одамларнинг фалсафий, диний, бадиий, ҳуқуқий, сиёсий, ахлоқий ва бошқа қарашлари, шунингдек, уларнинг кайфияти, ҳиссиётлари, дунё ҳақидаги ғоялари, урф-одатлари ва бошқалар киради.

Ижтимоий ҳаётнинг тўртта катта соҳаси бир-бири билан механик эмас, балки диалектик алоқадорликка эга. Улар нафақат ўзаро боғлиқ, балки ўзаро шартли равишда бир-бирларисиз ривожланмайди. Иқтисодий соҳа одамлар - синф, гуруҳ ва бошқа муносабатларнинг ташувчисиз мавжуд бўла олмайди. Аммо бу ўринда одамлар ижтимоий онг шакллариининг ташувчиси эмасми, деган савол ҳам туғилади? Аммо кейин яна бир савол туғилади: қайси ҳолда, нима учун аниқловчи омилни излаш керак? Бу омилни биринчи навбатда излаш керак, чунки жамият одамларнинг аралашувисиз автоматик равишда ўзгарадиган ва ривожланадиган механик бирлашма эмас. Одамлар ўзларининг тарихларини яратадилар ва улар ҳаётида қайси соҳалар ҳал қилувчи эканлигини билишга ҳақлидирлар.

Бу борада Арасту “Ахлоқий қабр” асарида қуйидагича келтириб ўтган. “Ўртачадан узоқ турган нарса фазилатга энг кўп зид келади. Фазилат мўтадилликдир. Фазилат қарама-қарши хислат ва майлларнинг ўртасидаги ҳолатдир. Икки сабабга кўра, биз муътадилликка ё ортиқчаликни, ё камликни зид деб биламиз. Биринчи ҳолда, инсоннинг муайян руҳий ҳолати ёки феъл-атвори ўртачага (муътадилликка) яқинми ёки узоқми эканлигига қараб, ҳукм чиқарамиз. Иккинчи бир ҳолатда эса, инсон табиатида қайси нарса кўпроқ бўлса, фазилат ҳисобланувчи муътадилликнинг зидди ҳисобланади”[2].

Демак, «ахлоқ» ва «маънавият» ҳамда «фазилат» бир-бирига чамбарчас боғлиқ тушунчалардир. Шунинг учун ҳам инсоний фазилатлар юксак ахлоқ ва маънавият асоси ҳисобланади. Ахлоқ ва маънавият масалаларини ҳар тарафлама қамраб олиб, таҳлил қилиш борасида биринчи Президентимиз Ислон Каримовнинг «Юксак маънавият – энгилмас куч» асарида келтирилган. Халқимизнинг турмуши ва тафаккур тарзидаги бошқаларга асло ўхшамайдиган, минг йиллар мобайнида шаклланган бир қатор ўзига хос жиҳатлар ҳақида тўхталар экан, муаллиф шундай ёзади: «Мисол учун, тилимиздаги меҳр-оқибат, меҳр-муҳаббат, меҳр-шафқат, қадр-қиммат деган, бир-бирини чуқур маъно-мазмун билан бойитадиган ва тўлдирадиган ибораларни олайлик. Қанчалик ғалати туюлмасин, бу ибораларни бошқа тилларга айнан таржима қилишнинг ўзи мушкул бир муаммо» [3] Шу парчанинг ўзида меҳр-оқибатлилик, меҳр-муҳаббат кўрсатиш, меҳр-шафқат қилиш, қадр-қимматни билиш каби инсоний фазилатлар ҳақида сўз боряпти. Жамият онги, давлат, ижтимоий соҳа ва бошқа иқтисодий бўлмаган омиллар мустақилликка эга, ўз ривожланиш қонуниятлари ва мантиғига ҳам эга. Шундай қилиб, маънавиятнинг ривожланиши ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодий асосига тўғри келиши шарт эмас. Иқтисодий жиҳатдан орқада қолган

мамлакатда маънавий, тарбия қабилар маънавий ҳаётнинг ўзига хос соҳаси сифатида ривожланиб бориши мумкин.

Ўзбекистонда давлатнинг барқарорлигини, тинчлиги, тараққиёти, ҳарбий қудрати, иқтисодий ўсиш кўрсаткичлари, миллий манфаатлари хавфсизлиги масалалари жамият ва давлатнинг асосий фаолияти манбалари, яъни инсон омилига боғлиқ эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Бу замонавийлашув жараёнида муҳим рол ўйнайди. Инсон омилининг онги, маданияти, фикрлаш даражаси шу давлат ва жамиятнинг манфаатлари, қадриятлари, тарихий ўтмишини ўзида мужассамлаштирган миллий ғоя ва мафкуралар, қарашлар сифатида аҳолига етказилади ва сингдирилади. Бу вазифа эса аввало ижтимоий институтлар, айниқса оила, қадриятлар, урф-одатлар орқали амалга оширилади. Шарқ халқлари, хусусан, Ўзбекистон мисолида бу ибора жамиятнинг асосий негизи сифатида ҳанузгача катта аҳамият касб этмоқда.

НАТИЖАЛАР ВА МУҲОКАМА

Умуман олганда, маънавий тараққиётни таъминлашнинг ижтимоий манбаларига қуйидагиларни киритиш мумкин: оилани, болалар боғчасини, мактабни, кутубхоналарни, музейларни, маданий марказларни, театр, кино, ОАВ, ижтимоий ташкилотларни (ижодий уюшмалар), ишлаб чиқариш корхоналарини, давлат органларини, халқаро институтлар ва бошқалар шулар жумласидандир. Уларнинг барчаси турли даражада ва турли томонлардан инсон дунёқарашининг ривожланиши ва маънавий камолотига таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам Р.А.Умрзоқова “Тарбия шаклларида жамиятдаги турли маҳсул бўғинлар масъул бўлса-да, оила барча шакллардаги тарбия жараёнида тўлдирувчи, мустақамловчи бўғин сифатида намоён бўлади. Ёшларга сингдирила бошланган янги ғоя ва қарашлар оила муҳитида мазмунан бойитилади”, деб таъкидлайди. Кутубхоналар ва музейлар маънавий қадриятларни амалга оширилишига йўналтирилган ижтимоий ташкилотлар сифатида ташкил қилинган. Улар бугунги кунда ҳам шу қадриятларни амалга оширилишига имкон яратиши мумкин, бироқ бу йўналтирилганликни доимий равишда янгилаб туриш зарур. Ҳозирги кунда анъанавий маънавий ташкилотларда кўнгилочар тижорат манфаатлари устун бўлиб, уларнинг ишида қолоқ, давр талабидан йироқ нарсалар жуда кўп. Шунингдек постмодернизм ҳавфи ҳам мавжуд, у руҳан тўлиқ шаклланмаган одамларга синдирувчи таъсир кўрсатади. Постмодернизм фақатгина маъноларнинг ривожланган маънавий тизимларинигина

мустаҳкамлаши мумкин. Инсонга жамият томонидан тақдим қилинадиган маънолар: ўз истакларини қондириш, истеъмолчилик, насл қолдириш, танланган касбида муваффақиятга эришиш ва ҳоказо.

Агар миллий тараққиётнинг ибтидоси таълим-тарбия, маънавий етуклик ва жамиятда янгича тафаккурнинг шаклланиши сиёсий ва ҳуқуқий маданиятнинг ўзгариши билан боғлиқ бўлса, унинг давомийлиги Ватан ва юрт манфаатининг устуворлиги ҳамда таъминланиши билан уйғунлашиб кетади. “Маданияти ҳозирадан маҳрум қолуб, саноеъ ва маориф салоҳи ила қуролланмаган миллат эса, дунёда роҳат ва саодат юзини кўролмас. “Муборизаи ҳаёт” майдонида мутлақо мағлуб бўлур, оёқлар остида эзилур, диний, иқтисодий ишларда ўзгаларнинг асири бўлуб, бора-бора миллият ва диёнатини ҳам қўлдан берур. Ана ушбу йўллар ила охири маҳв ва нобуд бўлуб кетар. Биноан алайх, ер юзидаги барча миллатлар ўз болаларини ибтидоий тарбиясиға ва мактабларнинг ҳар жиҳатдан интизом ва акмолиға аҳамият беруб болаларини миллий ва диний руҳда мукаммал суратда етушдурарлар. Шунинг учун Туркистон мусулмонлариға ибтидоий мактабларни кўпайтирмоқ лозимдур.” Шундай экан, ижтимоий тараққиёт жараёни кўпроқ ёшлар ва уларнинг маънавий, интеллектуал салоҳияти, сиёсий ва ҳуқуқий билим даражасига боғлиқдир. Бу омилларни тўғри англаган ҳолда мамлакатимизнинг ҳозирги тараққиёт босқичида 2018 йил 30 сентябрда ПҚ-3955 сонли “Мактабгача таълим тизимини бошқаришни такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Қарори, 2019 йил 8 майда “Мактабгача таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” қабул қилиниши, ёшларимизга болалиқданок она Ватанга муҳаббат ва садоқат руҳини шакллантиришдан иборатдир.

Дарҳақиқат, ҳар бир мамлакатда аҳолининг ижтимоий-сиёсий фаоллиги маънавий интеллектуал салоҳияти жамият тараққиётини белгиловчи муҳим омиллардан биридир. Давлат ва жамият бошқарувида фуқароларнинг айниқса, ёшларнинг иштироки уларнинг объектив воқеликка муносабатида тўла намоён бўлади. Бошқарув жараёнидаги бундай муносабат ҳар бир инсоннинг жамият сиёсий ҳаётида ўз ўрнига эга бўлиши, ижтимоий, сиёсий, иқтисодий мақсад ва манфаатларини қондириши ҳамда, уларни амалга ошириш йўлидаги ҳаракатлари асосида юз беради. Жамиятда янгича муносабатлар таркиб топаётган ҳозирги даврда ёшларнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётда иштирок этиш имкониятлари кенгайган.

Бизга маълумки, ҳозирги кунда дунёдаги ҳар қандай давлатнинг обрўси ва нуфузи, куч-қудрати, унинг моддий

бойликлари, иқтисодий тараққиёти, ҳарбий қуввати билан эмас, балки аввало, юксак маънавий салоҳияти билан ҳам белгиланади. Халқнинг, миллатнинг маънавий-маърифий бойлиги эса ҳар томонлама етук истеъдодли ва қобилиятли, ахлоқли ва билимли ёшлар томонидан ривожлантирилади. Лекин шундай бўлсада масаланинг яна бир томони ҳозирги тез суръатлар билан дунё ҳамжамиятида ривожланиб бораётган давлатларнинг баркамол авлод тарбиясида уларга салбий таъсир қилиши мумкин бўлган омиллардан доимий равишда ҳимоялаш долзарб масаладир. Ўзбекистонда аҳолининг ўртача ёши 24 ёшни ташкил этади. Биз учун ҳеч қачон кун тартибидан тушмайдиган яна бир ўта муҳим масала борки, унга алоҳида тўхталиб ўтишни зарур. У ҳам бўлса, униб-ўсиб келаётган ёш авлодимиз, фарзандларимиз тарбияси билан боғлиқдир. Буюк бобомиз Абдулла Авлоний айтганидек, бу масала биз учун ҳақиқатдан ҳам ё нажот, ё ҳалокат, саодат, ё фалокат масаласидир ва ўз долзарблиги ва аҳамиятини ҳеч қачон йўқотмайдиган, таъбир жоиз бўлса, масалаларнинг масаласидир. Демак, мамлакатимизда ёшларнинг жамият тараққиётига нисбатан онгли муносабати, ундаги иштироки ва фаоллигисиз миллий тараққиётни тасаввур қилиш қийин. Ўзбекистон шароитида ёшларга ижтимоий тараққиётнинг муҳим «катализатори» сифатида қаралишининг энг асосий сабабларидан бири ҳам улар таркиби, онги ва дунёқараши билан боғлиқ. Негаки, ёшлар дунёқараши бугунги янгиланишлар жараёнида шаклланиб бормоқда. Шу сабаб ҳам давлат сиёсатида бу масалага алоҳида ёндашилмоқда.

Ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти шароитида сиёсий фаоллик кўпроқ ёшлар ташкилотлари, маънавият ва маърифатга дахлдор жамоат ташкилотлари, таълим муассасалари, маҳалла, оила каби фуқаролик жамияти институтлари ўртасида ўзаро мустаҳкам алоқа боғланишини талаб этади. Умуман бугунги демократик жараёнлар чуқурлашаётган, фуқаролик жамияти институтлари мавқеи кучаяётган шароитда ҳар қандай масаланинг ечимида давлат ва жамият ўртасида уйғунлик таъминланмас экан, ислохотларда керакли натижаларни қўлга киритиш мушкул. Демак, ислохотлар ва уларнинг самараси аввало аҳолига, Ўзбекистон шароитида эса ёшларга, уларнинг давлат ва жамият бошқарувидаги иштирокининг, яъни сиёсий фаоллигининг даражасига боғлиқдир. Жамият тараққиётида инсон омили хусусида дунё тажрибасидан мисол келтирсак, иккинчи жаҳон урушида ҳонавойран бўлган Германия ва Япония каби давлатлар бугунги кун тараққиётида инсон омилининг нақадар катта куч бўла олишини исботлади.

Инсон маънавий маданиятига салбий таъсир кўрсатадиган энг катта таҳдидлардан бири бу –

коррупциядир. Бугун дунё тажрибаси шуни кўрсатадики, давлат доирасидаги йирик коррупцион жиноятлардан кўра маиший коррупция катта йўқотишларга олиб келади. Жумаладан, таълим тизимидаги оддийгина сессиядаги “баҳо олиш” жараёни келгусида катта-катта ижтимоий ларзаларга сабаб бўлиши мумкин. Жанубий Африка Республикаси Стелленбосс университети пештоқида куйидаги ибора ёзиб қўйилган: «Ҳар қандай миллатни йўқ қилиш учун атом бомбаси ёки узок масофали ракета шарт эмас. Бунинг учун таълим сифатини тушириб, имтиҳонларга алдов аралаштиришнинг ўзи кифоядир. Бу тарзда таълим олган шифокорлар кўлидан беморлар ўлим топади, қурувчилар қурган уй ва бинолар вайрон бўлади, иқтисодчи ва ҳисобчилар кўлида молиявий ресурслар соғурилади, адолат ҳам шундай ҳуқуқшунос ва судьялар кўлида завол топади». Таасуфки, олий таълим тизимида асосан талабалик сафига қабул қилиш, ўқиш жараёнида топшириладиган турли синовлар, талабаларнинг битирув малакавий иши ёки магистрлик диссертациясини тайёрлаш ва ҳимоя қилиш, магистратурага қабул, шунингдек, талабаларнинг ўқиш жойини кўчириш, ўқиш йўналишини ўзгартириш ҳамда ўқишга қайта тиклашда коррупция ҳолатлари кузатилмоқда.

Давлатимиз раҳбари бу каби муаммоларнинг олдини олиш борасида куйидаги мулоҳазани илгари сурган эди: “Коррупцияга қарши курашишда аҳолининг барча қатламлари, энг яхши мутахассислар жалб қилинмас экан, жамиятимизнинг барча аъзолари, таъбир жоиз бўлса, “ҳалоллик вакцинаси” билан эмланмас экан, ўз олдимизга қўйган юксак марраларга эриша олмаймиз. Биз коррупциянинг оқибатлари билан курашишдан унинг барвақт олдини олишга ўтишимиз керак”. Чунки, коррупция давлатни ичидан емирувчи ҳамда миллий хавфсизлигимизга таъсир ўтказадиган хатарли таҳдид ва унга қарши курашиш барчамизни олдимиздаги вазифадир.

Немис ва япон халқи урушдан кейинги оч-наҳорликларга, муҳтожликларга қарамай, барча топганларини ёшлар камолотига, уларнинг таълим ва тарбияси учун сарфлаган. Бунинг устига ғолиб давлатлар кўрган зарарларни ҳам ана шу халқлар тўлаши керак бўлди. Ана шундай оғир шароитда Японияда сиёсий, иқтисодий инқирозга учраган мамлакатни тушкунликдан олиб чиқишнинг бирдан-бир йўли сифатида халқ миллий руҳиятини тиклаш, таълим тизимини янги асосда йўлга қўйишга эътибор қаратилди. «Халқнинг қорнини тўйдириш учун, аввало унинг миясини тўйдириш керак» деган ўзига хос шиор ва ғоя илгари сурилди. Бу ғоя «мияси тўйган халқнинг қорни ўз-ўзидан тўяди» деган тамойил асосида амалга оширила бошланган.

«Мияси тўйган» халқнинг эътиқоди, мамлакат истиқболига ишончи, ватанпарварлик ва миллатпарварлик туйғуси, илмий, маданий савияси, касбий маҳорати, мамлакат олдидаги бурч ва масъулиятини англаш туйғуси қанчалик юқори ва мустаҳкам бўлишини немис ва япон халқларининг тарихий тажрибаси тасдиқламоқда. Демак, жамият тараққиётнинг қайси босқичида бўлмасин, унинг ривожига юксак даражадаги ижтимоий-сиёсий фаоллик ҳамда фуқароларнинг маънавий камолоти орқали амалга ошади.

ХУЛОСА

Дунё тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, қачонки демократик тамойиллар кўпроқ қуйидан юқорига қараб такомиллашиб борса, у ўзига хос қадрият даражасига кўтарилади. Зеро жамият аъзолари кундалик ҳаётида акс этмайдиган демократия турмуш тарзимизнинг таркибий қисмига ҳам айлана олмайди. Бу эса узоқ муддатли жараён. Жамият сиёсий ҳаётини эркинлаштириш ва демократлаштириш шовша-шошарлик билан амалга ошириладиган жараён эмас. Агар ушбу ҳолат босқичма-босқич мунтазам амалга оширилмайдиган бўлса, турли хавфли, нохуш оқибатларни келтириб чиқариши мумкин. Ёшлар ижтимоий-сиёсий онгини ўстириш ва янгича дунёқарашини шакллантириш масалалари маънавий етукликка асосланган ҳамкорлик, ҳамжиҳатлилик, ҳамфикрлилик омиллари турли инқирозли ҳолатлар, тўкнашувларнинг олдини олиш жараёнида намоён бўлади. Бу эса тараққиётнинг тадрижийлиги ва самаралилигига олиб келади.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси.// 25.01.2020. <http://www.uza.uz>.
2. Умурзакова Р. Ўзбекистонда оила мустаҳкамлигининг социал омиллари.// Соц. фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент: ЎЗМУ, 2006. -19 б.
3. Мирзиёев Ш. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-жилд. –Тошкент: Ўзбекистон, 2018. -195 б.
4. И.А.Каримов Юксак маънавият – энгилмас куч, Т.: “Маънавиёт” 2008 йил..
5. «Ўзбек тилининг изоҳли луғати»

